

Przemiany demograficzne w Polsce, Niemczech i Europie. Historia, powiązania i nowe perspektywy badawcze

14.07.2014

Reported by Izabela Głowacka

Demograficzne przemiany zachodzące w krajach europejskich znalazły się w ostatnich latach w centrum dyskusji naukowych. Kluczowe znaczenie dokonujących się procesów dla jakości życia społecznego sprawiło, iż debata publiczna stała się niezwykle ożywiona. Centrum Interdyscyplinarnych Studiów o Polsce wraz z Instytutem Zachodnim w Poznaniu i Fundacją na rzecz Collegium Polonicum odpowiedziało na rosnące zainteresowanie kwestią demograficzną organizując konferencję poświęconą jej fenomenowi. Wykreowano przestrzeń umożliwiającą zaprezentowanie najnowszych osiągnięć nauki, sprzyjające swobodnej wymianie myśli. Doświadczenia historyczne i wyzwania współczesności – umiejętnie powiązanie odległej tematyki dało interesujący przykład koherencji naukowej w interdyscyplinarnym duchu projektu.

Uroczyste otwierający konferencję prezydent Uniwersytetu Europejskiego Viadrina dr Gunter Pleuger witając gości odniósł się do historycznej spuścizny Unii Europejskiej podkreślając wartości nią kierujące. Polsko-niemiecką współpracę regionalną określił jako wzorcową. Przemawiająca następnie dr hab. Dagmara Jajeśniak-Quast dyrektor Centrum Interdyscyplinarnych Studiów o Polsce zaakcentowała interdyscyplinarną złożoność fenomenów demograficznych. Ujęła ona kwestię dziedziny demografii w wielopłaszczyznowej perspektywie ekonomicznej, politycznej, społecznej, kulturowej i migracyjnej. Część powitalną zakończył dyrektor Instytutu Zachodniego w Poznaniu dr Michał Nowosielski podkreślając potrzebę dialogu pomiędzy światem teoretycznych rozważań a praktyką. Każdy z organizatorów skoncentrował się na innym aspekcie omawianego problemu dzięki czemu powitanie charakteryzowało spójne i kompleksowe ujęcie.

Pierwszy z trzech zaplanowanych paneli poświęcony został kwestii mniejszości narodowych i etnicznych w perspektywie historycznej. Poprzez pojedyncze „mikrohistorie” ukazano proces kształtowania się podejścia do kwestii migracji na przestrzeni XX wieku.

Tara Zahra prof. Uniwersytetu Chicagowskiego i autorka pierwszego z referatów poddała analizie ruchy migracyjne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918-1948. Przedstawiła stosunek poszczególnych rządów do kwestii emigracji, traktowanej nieufnie, jako siłę osłabiającą państwo a także narzędzie walki politycznej. Obserwacja zmian na przestrzeni lat pozwoliła na zrozumienie czynników wpływających na radykalizację nastrojów społecznych skierowanych przeciwko grupom uznawanym przez społeczeństwa za

obce, a w ostatecznym rozrachunku prowadzących do czystek etnicznych w III Rzeszy.

Doktor Jannis Panagiotidis z Uniwersytetu w Jenie zainteresował się tematyką migracji powojennej. Badaniu poddał trzy kraje – Polskę, Republikę Federalną Niemiec i Niemiecką Republikę Demokratyczną. Skonfrontował politykę dwóch bloków i poszczególnych porządków politycznych. Ukazał proces homogenizacji społeczeństwa polskiego. Zarysował przebieg polonizacji kresów zachodnich na płaszczyźnie lingwistyczno-etnicznej. Podjął temat „psychozy emigracyjnej”. Zainteresował słuchaczy kształtem ruchów migracyjnych pomiędzy państwami niemieckimi.

Nad problemem tożsamości żydowskiego społeczeństwa po drugiej wojnie światowej pochyliła się Sarah Cramsey z Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley. Przyczynkiem do rozważań nad kwestią identyfikacji etnicznej stał się exodus 170 tys. polskich Żydów spowodowany kampanią propagandową w Związku Radzieckim i pogromem kieleckim. Dzięki przychylniej polityce rządu Czechosłowacji znaleźli oni schronienie w nadgranicznym Nachodzie. Kryzys humanitarny, który wybuchł w następstwie tak nagłego przemieszczania się znacznej liczby ludności zmusił do ponownego zastanowienia się nad kwestią identyfikacji etnicznej a także redefinicją pojęcia pochodzenia żydowskiego.

Panel pierwszy zakończyło wystąpienie dr Ludwiga Elle z Instytutu Serbołużyckiego w Budziszynie. Podjął się on niszowych badań nad kulturą mniejszości łużyckiej w Niemczech. Zwrócił uwagę na odrębność historyczno-kulturową ludności mieszkającej na obszarze pomiędzy Kwisą a Łabą. Studia nad Łużyczanami stały się punktem wyjścia do zastanowienia się nad złożonością problemu mniejszości narodowych w świetle prawa niemieckiego.

Po krótkiej przerwie na kawę, w trakcie której prelegenci i słuchacze mieli możliwość rozmowy w swobodnej atmosferze, rozpoczął się panel drugi poświęcony badaniom współczesnych ruchów migracyjnych w perspektywie europejskich doświadczeń.

Socjolog i politolog dr Marcin Tujdowski poświęcił swoje studia migracji na obszarach granicznych polsko-niemieckich. Podjął się przedstawienia dynamiki i jakości zmian charakteryzujących tzw. nową falę migracji, która nastąpiła po otwarciu niemieckiego rynku pracy. Ukazał przejawy polskiej aktywności na obszarze niemieckiej kultury i gospodarki, wskazał pozytywne aspekty polsko-niemieckiej współpracy. Wśród ciekawostek wspominał o specyfice polskiej emigracji charakteryzującej się dużym rozproszeniem ludności na całym obszarze Niemiec w przeciwieństwie do emigracji z Czech, Francji czy Austrii skupionych przy granicy własnego państwa.

Dr Mathias Wagner podjął badania o charakterze społecznym w centrum zainteresowania stawiając dzieci emigrantów tzw. „eurosieroty”. Skonfrontował dwa funkcjonujące w kulturze dogmaty: tradycyjny, postulujący obecność rodziców w procesie wychowywania i kształcenia dzieci ze współczesnym neoliberalnym poglądem wymagającym mobilności i elastyczności na rynku pracy. Wieloaspektowa analiza pozwoliła na przedstawienie skutków emigracji na płaszczyznach: gospodarczej, kulturowej i psychologicznej. Istotnym było ukazanie konsekwencji emigracji z perspektywy zarówno dziecka jak i rodzica zmuszonego w poszukiwaniu zarobku wyjechać do obcego państwa.

Tematem bliźniaczym, choć z odmiennej perspektywy, zajął się dr Łukasz Krzyżowski prezentując badania nad kwestią pozostawionych w ojczyźnie ludzi starszych. Ukazał wpływ emigracji na obowiązujący ład kulturowy, w którym dziecko opiekuje się rodzicami w podeszłym wieku. Przedstawił koncepcję rodziny transnarodowej, w której przynajmniej jeden członek rodziny zdecydował się na pracę poza granicami kraju. Zadał pytanie o jakość zmiany zdeterminowanej wyjazdem potomka kształtującej nowe relacje rodzinne. Zauważył, że młodzi emigranci wychodzą naprzeciw stojącym przed nimi wyzwaniom szukając optymalnych rozwiązań mogących pomóc pozostawionym w kraju rodzicom.

Ostatni panel poświęcono szeroko komentowanemu zarówno w środowiskach naukowych jak i w dyskursie politycznym problemowi starzejącego się społeczeństwa. Komparatystyczne ujęcie danych zebranych przez dwa ośrodki badawcze w Polsce i w Niemczech umożliwiło wielostronne przedstawienie interesującej kwestii.

Profesor Katarzyna Wieczorowska-Tobis zaprezentowała badania wykonane przez PolSenior. Celem projektu było zanalizowanie medycznych, psychologicznych, socjologicznych i ekonomicznych aspektów procesu starzenia się i jego konsekwencji dla społeczeństwa polskiego. Przedstawione wyniki ukazywały stosunkowo szybkie „subiektywne” odczucie starości w polskim społeczeństwie, następujące wcześniej niż w pozostałych krajach europejskich. Podkreślona została kulturowa rola dzieci w opiece nad niesprawnymi rodzicami coraz bardziej obca kulturze niemieckiej.

Obraz społeczeństwa niemieckiego przedstawiony przez Loring Sittler z Generali Stiftung cechował się odmienną specyfiką. Ludzie starsi w Niemczech dłużej pozostawali aktywni ceniąc własną niezależność i nie oczekując pomocy rodziny. Prezentowane dane różniły się znacząco w zależności od miejsca zamieszkania (miasto-wieś, Niemcy Zachodnie – Wschodnie) ukazując jednak ciągle stosunkowo wysoki poziom zadowolenia społecznego. Niemieckich seniorów charakteryzowała bardzo dobra sytuacja materialna pozwalająca na samodzielność. W ostatnich trzech dekadach wzrost dochodów ludzi starszych (po 65 roku życia) następował szybciej niż ich młodszej generacji.

Kolejne panele zwieńczone zostały komentarzami zaproszonych naukowców. Swoimi doświadczeniami i wrażeniami podzielili się ze słuchaczami prof. Beata Halicka i dr Krzysztof Wojciechowski. Poszczególne części konferencji kończyły dyskusje. Zadawano pytania o zaangażowanie obywatelskie migrantów, zainteresowanie budziły wyniki wzrostu poparcia dla skrajnej prawicy wraz z otwarciem rynku niemieckiego dla Polaków w niektórych wschodnich landach, dyskutowano nad różnicami w systemach emerytalnych w poszczególnych krajach Europy. Zaproszeni goście odpowiadali chętnie dzieląc się swą wiedzą z obszarów politologii, socjologii, historii, ekonomii i medycyny. W kontekście przedstawionych referatów można było zaobserwować panujący wśród naukowców optymizm. Nieuchronne zmiany postrzegano w kategoriach wyzwań nie zaś zagrożeń a zachodzącą na naszych oczach ewolucję kulturową traktowano jako szansę stworzenia nowej jakości badań demograficznych.

Izabela Głowacka, Wrocław

>

Demografischer Wandel in Polen, Deutschland und Europa. Geschichte, Verflechtungen und neue Forschungsperspektiven

01.06.2014

Reported by Max Spohn

Das vom Wissenschaftsministerium ausgerufenen Jahr der demografischen Chancen gab den Anlass für eine gemeinsame Tagung des Zentrums für Interdisziplinäre Polenstudien (ZIP) der Europa-Universität Viadrina Frankfurt (Oder), des West-Instituts in Poznań und der Stiftung für das Collegium Polonicum in Ślubice. Am Beispiel des deutsch-polnischen Grenzraums wurden aus unterschiedlichen Perspektiven Chancen und Herausforderungen des demografischen Wandels erörtert. In drei Sektionen standen dabei historische Prägungen durch die Zäsuren von 1918 und 1945 ebenso im Mittelpunkt wie Verflechtungstendenzen seit 1989, aber auch aktuelle Entwicklungen in den älter werdenden Gesellschaften Europas.

In der Begrüßung würdigte der Präsident der Europa-Universität GUNTER PLEUGER (Frankfurt an der Oder) die historische Leistung der Europäischen Union, die es geschafft habe, dass nationale Identitäten heute eine Bereicherung und nicht mehr Anlass zu Bedrohung und Krieg seien. Ebenso habe sich die politische Haltung zu Migration im deutsch-polnischen Verhältnis zum Besseren gewandelt, nachdem die in den letzten Jahren geäußerten Ängste vor einer „Überflutung“ des deutschen Arbeitsmarktes oder vor dem „Aufkauf“ polnischer Grundstücke nicht bestätigt wurden. Migration bewirke heute eine stärkere Integration der Oder-Region, wie das positive Beispiel des Zuzugs von polnischen Bürgern nach Nordbrandenburg zeige. Demografischer Wandel, so fügte die Direktorin des Zentrums für Interdisziplinäre Polenstudien (ZIP), DAGMARA JAJEŚNIAK-QUAST (Frankfurt an der Oder) hinzu, sei ein Schlüsselthema, welches „alte“ und „neue“ Produktionsfaktoren in der Wirtschaft verbinde. Durch interdisziplinäre, quantitative und qualitative Forschungen könnten gängige Faktoren wie „Boden“ und „Kapital“ auch in ihren ökologischen und kulturellen Dimensionen untersucht werden. Im Mittelpunkt stünden aber nach wie vor Menschen, die emigrieren und arbeiten, weshalb das Phänomen in all seiner Vielschichtigkeit erfasst werden müsse. Der Direktor des West-Instituts, MICHAŁ NOWOSIELSKI (Poznań), betonte die Notwendigkeit einer Verbindung von Theorie und Praxis in der Forschung. So könne man politische Akzente setzen, um die Auswirkungen des demografischen Wandels nicht nur zu bewerten, sondern zum Besseren zu gestalten.

Auf dem ersten Panel wurde demografischer Wandel aus der historischen Perspektive des 20. Jahrhunderts erörtert. TARA ZAHRA (Chicago) widmete sich den Migrationsströmen in Ostmitteleuropa von 1918 bis 1948. Nach dem Ersten Weltkrieg versuchten alle Staaten der Region, Emigration durch Gesetzesinitiativen und Repatriierungskampagnen zu verhindern, weil diese als Bedrohung für die Rekonstruktion von Gesellschaften galt. Im Zuge der Weltwirtschaftskrise entstanden Pläne zur globalen Steuerung von Migration, wie der auf internationaler Ebene diskutierte „Madagaskar-Plan“ zur massenhaften Zwangsumsiedlung von jüdischen Bürgern. Diese Bevölkerungspolitik erfuhr im Zweiten Weltkrieg durch den Nationalsozialismus eine bisher ungekannte Radikalisierung. Demografische Steuerung, durch die „national erwünschte“ Bürger nach 1918 zum

Verbleib in ihren Heimatländern bewegt werden sollten, trug aber schon den Keim für die Kampagnen der „ethnischen Säuberung“ nach 1945 in sich.

Der Beitrag von JANNIS PANAGIOTIDIS (Jena) verdeutlichte, wie zwischen Polen, der Bundesrepublik und der DDR ein Migrationsdreieck entstand, in dem bis 1990 ca. 1,4 Millionen Menschen auswanderten. Die Bevölkerungspolitik der jeweiligen Staaten wurde dabei von ethnischen Zuschreibungen und utilitaristischen Erwägungen bestimmt. Polen stand vor der Aufgabe, die Autochthonen in den durch die Westverschiebung gewonnenen Gebieten zu integrieren, was auf einer kulturell-linguistischen Ebene gelang, die Migration national ambivalent eingestellter Menschen aber förderte und zum Teil eine Destabilisierung der regionalen Strukturen nicht verhinderte. In der DDR wollte man in der Konkurrenz um Arbeitskräfte mit der Bundesrepublik nicht den Kürzeren ziehen, die in sozialistischen Staaten gängige Politik der nationalen Homogenisierung verhinderte aber ein größeres Maß an Einwanderung. Die Bundesrepublik entkoppelte ethnische von utilitaristischen Kriterien. Stattdessen betrieb sie eine auf humanitären Erwägungen fußende Politik der „Volkszugehörigkeit“ von Migranten aus ehemals deutschen Gebieten. Dieses Modell entwickelte, auch durch den Ausblick auf einen höheren Lebensstandard, die höchste Anziehungskraft.

Anhand der Ereignisse nach dem Zweiten Weltkrieg im böhmischen Dorf Nachod befasste sich SARAH CRAMSEY (Berkeley) mit dem Wandel der Vorstellungen über jüdische Ethnizität. Eine gescheiterte Repatriierungskampagne in der Sowjetunion und der Pogrom von Kielce führten zu einem Flüchtlingsstrom von über 170.000 Juden, die zwischen 1945 und 1947 zu Fuß den Grenzort durchquerten. Während das Flüchtlingshilfswerk der Vereinten Nationen mit dem Verweis auf einmalige Rekompensation eine finanzielle Entschädigung der tschechoslowakischen Regierung verweigerte, gewährte diese den Flüchtlingen Hilfe. In der Bewältigung der humanitären Krise kam die Frage, wer Angehöriger des jüdischen Volkes sei, zu neuer Dringlichkeit. Paradoxerweise bedienten sich Regierungen und Behörden aber in der Feststellung, wer Jude sei, bei Kriterien, die auch die Nürnberger Gesetze bestimmt hatten – eine für die Nachkriegszeit untypische Vorgehensweise.

LUDWIG ELLE (Bautzen) widmete sich am Beispiel der Geschichte der sorbischen Minderheit in Deutschland den Kriterien, anhand derer man nationale Minderheiten definiert. In Deutschland werden als solche neben Sorben auch die Nordfriesen, die dänische Minderheit und Sinti und Roma anerkannt, weil sie traditionell in Deutschland leben und die deutsche Staatsbürgerschaft besitzen, aber eine eigene Sprache und Kultur in einem historisch gewachsenen Umfeld pflegen. Minderheitenrechte sind Menschenrechte, daher haben die meisten europäischen Länder entsprechende Bestimmungen nach Artikel 3 des Übereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten des Europarats umgesetzt. Die Kriterien zur Klassifizierung von Minderheiten seien aber immer arbiträr. In der Folge stünden in Deutschland vergleichsweise kleine Bevölkerungsgruppen mit 50.000 bis 70.000 Personen unter besonderem Schutz, während die Gesellschaft der Bundesrepublik wesentlich heterogener sei.

Das zweite Panel beleuchtete den Zusammenhang von demografischer Entwicklung und transnationaler Migration aus einer akteurszentrierten Perspektive. Vorgestellt wurden Auswirkungen von Migration auf die Bevölkerungsstruktur des deutsch-polnischen Grenzraums sowie die sozialen Auswirkungen von Arbeitsmigration in der Kinder-, Kranken- und Altenfürsorge, den sogenannten Care-Chains. Am Beispiel der

Veränderung der Bevölkerungszahlen in ausgewählten Landkreisen beiderseits der deutsch-polnischen Grenze stellte MARCIN TUJDOWSKI (Poznań) das aktuelle Phänomen des demografischen Wandels unter dem Stichwort „neue polnische Migration“ dar. Der Rückgang der Bevölkerungszahlen in ostdeutschen Regionen wird dabei durch einen allmählichen Zuzug von polnischen Bürgern ausgeglichen. Zu den Beweggründen, sich in Ostdeutschland niederzulassen, zählten Firmengründungen, günstigere Miet- und Immobilienpreise oder die Nähe zur polnischen Heimat, die insbesondere deutsche Staatsbürger mit polnischer Herkunft suchen. Diese Migration unterscheidet sich von früheren Entwicklungen dahingehend, dass Polen heute in ganz Deutschland nicht nur Arbeit suchen, sondern auch als Arbeitgeber auftreten. Dennoch löse die Stärkung von strukturschwachen Regionen in Teilen der örtlichen Bevölkerung Ängste und Ablehnung aus, wie der Zuwachs an Wählerstimmen für rechtsextreme Parteien zeige.

Mit dem Begriff „Eurowaisen“ beschrieb MATHIAS WAGNER (Bielefeld) die Kinder der häufig saisonal tätigen Wanderarbeiter und führte Untersuchungen für die Region Niederschlesien an, nach denen bis zu 20 Prozent der Familien von dieser Art Erwerbskultur betroffen sind. Häufig hätten Wanderarbeiter keine arbeitsrechtliche Organisation, was zur Persistenz patriarchalischer Arbeitsbeziehungen führe. Ebenso erhöhe Fernpendeln das Gesundheitsrisiko, denn Kinder könnten von der Abwesenheit eines Elternteils traumatisiert werden. Zudem führt die Aussicht auf mehr Einkommen mit einfachen Tätigkeiten im Ausland zu Bildungsverdrossenheit. Demgegenüber seien die positiven Auswirkungen durch mehr Familieneinkommen und die mit Arbeit verbundenen persönlichen Erfolge hervorzuheben. Es gelte daher, die psychosozialen Konsequenzen der Wanderarbeit zu bedenken.

Durch das Prisma familiärer Beziehungen betrachtete ŁUKASZ KRZYŻOWSKI (Kraków) den Wandel der Betreuungskultur polnischer Migranten. Mit transnationaler Migration findet eine Veränderung im Rollenverhältnis zwischen älterer und jüngerer Generation statt. Traditionell ist es die ältere Generation, die sich um die jüngere kümmert, um im Gegenzug Unterstützung im Alter zu erhalten. Nun sind es zunehmend die jüngeren Migranten, die ihren Eltern aufgrund eines höheren Verdienstes bei der Bezahlung von Rechnungen helfen oder Einkäufe über das Internet tätigen. Dem im Ausland erwirtschafteten Geld kommt ein hoher symbolischer Wert zu. Häufig wird es in getrennten Fächern des Portemonnaies aufbewahrt und anschließend an alle Mitglieder der Familie verteilt. Betreuung und Unterstützung wird aber nicht ausschließlich finanziell geleistet, sondern auch im emotionalen Sinne, bei Ratschlägen oder der Beschaffung von Dokumenten und Informationen. Die Arbeit fernab der Heimat stelle viele Migranten vor ein moralisches Dilemma, da sie befürchteten, ihre Familien auf diese Weise zu vernachlässigen.

Das dritte Panel lenkte den Blick auf das Altern in der polnischen und deutschen Gesellschaft und die damit verbundenen Probleme und Herausforderungen, um das „Negativbild“ einer älter werdenden Gesellschaft zu hinterfragen. In ihrem Beitrag über die Lage älterer Menschen in Polen präsentierte KATARZYNA WIECZOROWSKA-TOBIS (Poznań) die Ergebnisse einer Studie, in der aus medizinischer Perspektive die psychologischen, soziologischen und ökonomischen Aspekte der Alterung von Menschen in Polen untersucht wurden. Dabei zeigte sich, dass der Alterungsprozess hier schneller voranschreitet als in anderen europäischen Ländern. Eine Herausforderung sei daher, die mit dem Altern verbundene sinkende körperliche und geistige Leistungsfähigkeit zu bewältigen. Eine Besonderheit der polnischen Gesellschaft sei zudem die informelle

Betreuung der Älteren durch Familie, Nachbarn oder Bekannte. Im Gegensatz dazu würden diese Aufgaben in Deutschland eher von dazu vorgesehenen Pflegeeinrichtungen gewährleistet.

Zum neuen Bild vom Älterwerden in Deutschland rechnete LORING SITTLER (Köln) zwar einen Arbeitskräftemangel und eine Überalterung der Gesellschaft. Studien über Senioren im Alter von 65-85 hätten aber eine Veränderung im subjektiven Gesundheitsgefühl gezeigt. Ältere empfinden sich demnach zunehmend nicht als alt, sondern körperlich und geistig leistungsfähig. Sie haben mehr Geld zur Verfügung als jüngere Altersgruppen, sind noch im hohen Alter mobil und engagieren sich in der Gesellschaft. Senioren wollen in Deutschland so lange wie möglich unabhängig sein und keine Hilfe seitens der Familie oder der Gesellschaft in Anspruch nehmen. Allerdings gäbe es, wie auch in Polen, einen Unterschied zwischen ländlicher und urbaner Bevölkerung. Dort, wo die Infrastruktur schwächer ist, seien Ältere weniger zufrieden als in der Stadt. Auch ein Ost-West-Unterschied im Einkommen lasse sich feststellen, der sich auf die Zufriedenheit von Senioren auswirke.

Als Ergebnis der Tagung wurde der interdisziplinäre Ansatz, Historiker, Soziologen, Politologen und Mediziner zum Thema Demographie zu befragen, um so neue Perspektiven des demographischen Wandels zu erschließen, als besonders gewinnbringend hervorgehoben. Dabei wurden systemische Vorschläge und Lösungen auch vor dem Hintergrund der aktuellen Flüchtlingsproblematik diskutiert. Als Herausforderung für zukünftig ältere Gesellschaften wurden die im Vergleich zu anderen Weltregionen relativ starren Pensionierungsmodelle in Europa genannt.

Konferenzübersicht:

Begrüßung Gunter Pleuger (Europa-Universität Viadrina, Frankfurt an der Oder)

Einführung in das Thema Dagmara Jajeśniak-Quast (Frankfurt an der Oder) / Michał Nowosielski (Poznań)

Panel I: Minorities in New States: Demography and Ethnic Identity in the Twentieth Century Moderation: Mark Keck-Szajbel (Frankfurt an der Oder)

Tara Zahra (Chicago), Emigration, Return Migration and the Remaking of East Central Europe, 1918-1948

Jannis Panagiotidis (Jena), The Resettlement of Ethnic Germans from Eastern Europe in both German States (1950s-1980s)

Sarah Cramsey (Berkeley), Homeward bound? How 170,000 Polish Jews and the "ethnic revolution" came to Nachod, Czechoslovakia in 1946

Ludwig Elle (Bautzen), Wie zählt man Sorben im wiedervereinigten Deutschland?

Kommentar: Beata Halicka (Ślubice)

Panel II: Verflechtungen und Migrationsbewegungen im europäischen Kontext Moderation: Katharina Kinga Kowalski (Frankfurt an der Oder)

Marcin Tujdowski (Poznań), Migrationsbewegungen und demographische Faktoren in deutschen und polnischen Ballungs- und Grenzräumen

Mathias Wagner (Bielefeld), "Eurowaisen" – verlorene Generation oder Europas Zukunft?

Łukasz Krzyżowski (Kraków), Polnische MigrantInnen und ihre alten Eltern. Moralische Dilemmas im transnationalen Pflegesystem

Kommentar: Krzysztof Wojciechowski (Słubice)

Panel III: Neue Blicke auf die „Überalterung der Gesellschaft“ Moderation: Tim Buchen (Frankfurt an der Oder)

Katarzyna Wieczorowska-Tobis (Projekt PolSenior, Poznań), Altern in Polen

Loring Sittler (Generali Stiftung, Köln), Ein ganz neues Bild vom Alter. Konzeption und Ergebnisse der „Generali Altersstudie 2013“

Zitierweise Tagungsbericht Demografischer Wandel in Polen, Deutschland und Europa. Geschichte, Verflechtungen und neue Forschungsperspektiven. 24.10.2013, Frankfurt an der Oder, in: H-Soz-u-Kult, 13.03.2014, . Copyright (c) 2014 by H-Net, Clio-online, and the author, all rights reserved. This work may be copied and redistributed for non-commercial, educational purposes, if permission is granted by the author and usage right holders.